

DOI: <https://doi.org/10.32782/PPSS.2023.1.41>

ІСТОРИЧНА КУЛЬТУРА В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Оксана Олександрівна СМОРЖЕВСЬКА,

канд. іст. наук, доц.,
доцент кафедри новітньої історії
України історичного факультету
КНУ імені Тараса Шевченка
<https://orcid.org/0000-0002-3162-7012>

HISTORICAL CULTURE IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

History as the past to justify the present and future, history as a weapon, history as a component of Ukraine's victory in the Russian-Ukrainian war - this is far from a complete list of the importance of history in modern geopolitical processes. The end of the 20th and the beginning of the 21st centuries were marked by radically new approaches to understanding the presence of history in the public and virtual space, in the educational system, propaganda, conscientious and conventional warfare. A new historical narrative is being formed in Ukraine, aimed at a Ukrainian-centric understanding and interpretation of national history, taking into account regional and ethnic-cultural diversity; inclusion (reintegration) of the history of Ukraine in the European and global context.

Історія як складова частина державної політики, відіграє важливу роль в інформаційній складовій російсько-української війни. Пересмикування фактів та інтерпретація подій минулого у відповідності до путінської людиноневисницької політики, сакралізація та фетишизація окремо взятих історичних явищ, персоналій, фактів – все це стало частиною конспієнтальної складової російсько-української війни. Чудово розуміючи роль історичного знання у функціонуванні держави та суспільства, російські окупанти на тимчасово окупованих територіях України нещадно знищують підручники з історії України та української мови, руйнують наші пам'ятки та пам'ятники й музеї, всіляко стирають історичну пам'ять, грабують або знищують культурні цінності. Однак, ця “історична гра” - двостороння. путінська росія, попри потужні історико-інформаційні снаряди проти України, отримує гідну відповідь та відсіч.

Також важливим фактором є розуміння умовного Заходу, що ж відбувається у світі, який кілька десятирічь називали “пострадянським” (вважай - російським). Старший віце-президент Центру аналізу європейської політики Едвард Лукас, розмірковуючи про роль історії та трактування історичної мінувшини в російсько-українській війні крізь призму політичних та державотворчих процесів у Литві, дуже влучно виокремив “сім гріхів” західних полісмейкерів, які сприяли формуванню іміджу росії як могутньої держави та знівелювали роль інших країн колишнього СРСР на геополітичній карті світу:

– невігластво: після падіння “залізної завіси” у світі знали “велику русську культуру”, де вже не залишалося місця до знання й розуміння культури, мови, традицій інших колишніх республік СРСР;

– зарозумілість: породжена невіглаством та сприйняттям себе як виключної сили у перемозі в Холодній війні через свою версію демократії та капіталізму;

– наївність: яскравий приклад – ставлення до маріонетки-президента Дмитра Медведєва як до справжнього реформатора;

– легковажність: нехтування вбивствами людей (Анна Політковська, Борис Немцов) та війнами росії проти інших країн (зокрема, йдеться про ставлення до подій в Грузії у 2008 р.);

– упертість – сприйняття росії як неприємності, але не як загрози;

– боягузство – страх перед ядерною державою та енергетична залежність;

– жадібність – попри все, можна й далі заробляти гроші, не задумуючись над наслідками, адже це все десь так далеко... [4].

Остання третина ХХ – початку ХХІ ст. у царині історії позначилися зміною розуміння “форм і способів присутності історії в європейській та політичній свідомості” [7, с. 48]. *Історична культура – це не просто історія як наука чи дидактика або ж історія як минуле. Це, насамперед, ставлення до минулого широким загалом – від політиків й державотворців до пересічних громадян; це розуміння ролі та функції історичної минушини в сьогоденні та для майбуття.* Історична культура втілюється в мистецьких практиках, наповненні музейних композицій, шкільних підручників, акцентах патріотичного виховання, політичних промовах, академічному дискурсі, це – “вияви однієї ментальної сили” [6, с. 112-113]. До прикладу, назвемо мистецький проект художника, письменника, музиканта Юрія Журавля “Знай наших”. Це – книги, календарі-галереї, листівки, ютуб-канал. Головна ідея проєкту – через цікаві сучасні образи, цитати, нешаблонні біографії історичних діячів України та наших сучасників сприяти справді патріотичному вихованню молоді, плеканню щирої гордості й щастя за свою Україну, історію, мову, культуру. Календар-галерею “Знай наших” на 2024 р., обкладинку якого прикрасили образи Лесі Українки, Валерія Залужного, Костянтина Острозького, Івана Виговського, Дмитра Коцюбайла (Да Вінчі), вже анонсований до виходу в світ.

Березовенко А. визначає політичний дискурс України від 1991 до лютого 2014 рр. “як подальше розгортання традицій радянської України”, для якого був характерний “модус “братерства” українського і російського народів” [2, с. 99]. Рік 2014 став новою точкою відліку сприйняття росії та росіян в Україні, кристалізація погляду “без братерства” [3]. У формуванні та розвитку й імпліmentaції сучасної історичної культури в “суспільне тіло” України, як влучно висловився Магда Є, “єдине, чого варто уникнути – меншовартості та невпевненості у власних силах. Українці довели, що спроможні захистити свою незалежність, але потребують випромінювання слави пращурів на власні сьогоденні досягнення” [5].

Якщо вести мову про професійну корпорацію істориків, то російсько-українська війна стала серйозним поштовхом для гуртування вітчизняних фахівців задля протидії російській інформаційній пропаганді, яка багато в

чому базується й на історичних фейках. Необхідно розрізняти історичні міфи та історичні фейки. У сучасному світі історичні міфи мають зовсім інше смислове навантаження, відмінне від першопочаткового розуміння міфу як тлумачення оточуючого світу, людини, способу життя життя. Сучасний історичний міф виконує роль ідеології (за Бартом Р.) та покликаний гуртувати спільноту навколо смислоутворюючих цінностей, ідей, ідеалів, легітимізувати владу чи політичний устрій, дегуманізувати ворога тощо. На певному етапі державотворення та формування нації історичні міфи є необхідним фундаментом та цементом для побудови держави, її структур, легітимації політичних еліт, пошуку стрижня національної ідеї тощо. Що ж стосується історичних фейків, то це вже інструмент консолідації війни, скерований на формування абсолютно викривленої картини світу та скеровування жертв цих фейків у потрібне ідеологічне річище. Російсько-українська війна, окрім конвенційного вияву, характеризується потужними інформаційними атаками, “бомбардуванням” фейками. Чи не найвідомішим російським фейком став сюжет про “розп’ятого хлопчика в трусиках”, який ще у липні 2014 р. показали по одному з російських телеканалів. Відтоді ця тема стала предметом численних мемів, жартів, фактично одним із маркерів абсурдності й безглуздості російської інформаційної пропаганди. Однак після повномасштабного вторгнення пропанагдистська фантазія сягнула небачених висот.

Серед інформаційних фейків росії проти України можна виокремити фейки історичні: “Україна – бездержавна нація”, “Україну придумав Ленін”, “Хрущов подарував Україні Крим”, “окремий народ Донбасу” і т.ін.. Задля формування українського погляду на нашу історію та протистояння й відсічі російській пропагандистській кампанії, в Україні буквально за десятиліття зорганізувалися й активно присутні в публічному та віртуальному просторі вже сучасна плеяда істориків зі своїми проектами: ГО “ЛІКБЕЗ. Історичний фронт”, журнал “Локальна історія”, історична агенція “Літопис Незламності”, ютуб-канал “Історія без міфів”, “Музей воєнного дитинства”; видавництво “Літера” та історики Юлія Топольницька, Антоніна Макаревич, Олександр Панарін є авторами навчальної історичної літератури та громадськими діячами в освітньому середовищі. Також на порядку денному проблеми включеності українського історичного нарративу в європейський та загальносвітовий культурно-інформаційний простір. Цьому має сприяти, поміж іншого, анонсований міжнародний проект “Ukrainian History Global Initiative”, який “прагне нового емпіричного та концептуального розуміння, використовуючи інноваційний підхід у різних дисциплінах та застосування нових технологій для написання історії сьогодні” [1].

Список використаних джерел:

1. Ukrainian History Global Initiative. Режим доступу: <https://uhgi.org/?fbclid=IwAR3vCzVmknPIAlbdcljv28HkHd2a0yXriMM2-pq3PqdJkDdmfRt52qE4KHE>
2. Березовенко А. Російсько-українська війна в українському політичному дискурсі // Політичні дослідження, 2021. № 2. С. 97-110.
3. Війна Росії проти України остаточно розвіяла міф про братерство російського та українського народів – соціопитування // Interfax-Україна. Інформаційне агентство. 21.08.2023. Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/press-conference/930031.html>

4. Лукас Е. Історія як зброя // Український тиждень, 6 березня 2023. Режим доступу: <https://tyzhden.ua/istoriia-iak-zbroia/>

5. Магда Є. Історичний фронт гібридної війни. Що стоїть за заявою Качинського? // Європейська правда, 1 лютого 2017. Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2017/02/1/7060970/>

6. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення. Пер. з нім. Кам'янець В. Львів: Літопис, 2010. 358 с.

7. Стельмах С., Котова С. “Історична культура” в сучасних зарубіжних та вітчизняному історіографічних дискурсах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, 2014. Вип. 4(122). С. 48-51.